TIMOFEI ROŞCA
Universitatea Pedagogică
de Stat „Ion Creangă”
din Chişinău

MIHAI CIMPOI: DIMENSIUNEA AXIOLOGICĂ A EXEGEZEI

Abstract

Essay literary criticism as compared with the rational, academic criticism is much more creative due to spontaneity of thought and sensitivity. The index of such exegesis is its axiological dimension which determines its character and the prospect of literature. The criticism of the academician Mihai Cimpoi from „Dissociations” to An „Open History of Romanian Literature from Bessarabia” is creative in terms of poetry and new aesthetic categories.

Keywords: axiology, exegesis, spontaneity, metaphysical, aesthetic taste.

Un spirit exegetic de excepție se naşte doar într-o cultură şi literatură de excepție. Geniul anonim, marele Eminescu, marii clasici ai secolului al XIX-lea sau cei interbelici, M. Sadoveanu, T. Arghezi, G. Enescu, C. Brâncuşi, apoi „experimentele riscante” ale postmodernilor sau „transmodernilor”, inclusiv cele „tangibile” şi cele care apar, inevitabil, la orizont, sunt de neconceput fără o veghe exegetică, aşa cum, altădată, au demonstrat-o T. Maiorescu, M. Kogălniceanu, E. Lovinescu, G. Călinescu ş.a.

Fiecare epocă îşi are exegeza sa literară, manifestată prin tendințe, orientări, confruntări, reconsiderări, în funcție de climatul social-politic şi cultural. Se schimbă timpul, evoluează spiritele de creație, mai cu seamă la sfârşit şi la început de mileniu, când se produc radicalizări în gândire, în sensibilitate. Critica literară, recunoscută drept conştiință a contemporaneității, este chemată a intui perspectivele, a examina şi a propune viziuni reformatoare în literatură. Şi aici, ca şi în cazul creației artistice propriu-zise, ultimul cuvânt îl are munca şi talentul – noțiuni care mai rar se discută, atunci când este vorba de critica literară – gen de literaritate care îmbină în sine nu numai spiritul analitic, hermeneutic, propriu-zis, dar şi fiorul artistic, suportul filosofic, psihocritic şi nu în ultimul rând vasta cultură şi gustul estetic.

O conştiință exegetică de acest nivel este la noi criticul şi istoricul literar, academicianul Mihai Cimpoi. În cultura şi literatura română din Basarabia, începând cu anii ’60 şi până astăzi, într-o confruntare acerbă cu ideologia totalitaristă, Domnia Sa, alături de alți literați basarabeni, a creat o Şcoală critică literară, modernă, cu un program neoficializat, dar vădit şi recunoscut oricând în stilul şi formula scrisului sau care este unul

BDD-A6817 © 2012 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:22 UTC)

de referinţă. Orice s-ar spune şi câte incomodităţi s-ar isca în conştiinţa unor autorităţi ale breslei, oricum nu există interpret al fenomenului literar, cu sau fără mare experienţă, care nu ar fi recurs, într-un plan sau altul, la tezele sale ştiinţifice, teoretice sau critice, luate ca puncte de plecare în investigarea obiectivului propus.

O evidenţă a criticii literate profesate de M. Cimpoi este dimensiunea ei axiologică. Ea se deduce, de fiecare dată, din perspectiva mai multor parametri: istoric, filosofic, fenomenologic, estetic, lingvistic, stilistic, hermeneutic etc., cu precizări definitorii, verificate prin grile doctrinare, filtre paradigmatice şi probate, gustate de propriul cuget de un rafinament şi autoexigenţă rar întâlnită în întreaga cultură şi literatură românească.

În demersul său critic, încă de la începutul carierei, atunci când semna „Disocieri" (1969), „Alte disocieri" (1971) sau „Focul sacru" (1975), autorul volumelor citate era în căutarea unor principii fundamentale ale criticii de prestanţă clasică. Apreciindu-l pe V.G. Belinski, Domnia Sa afirma: „De la specificul operei până la cel al vieţii – iată drumul pe care trebuie să-l parcurgă criticul, nu fără a lua în consideraţie implicitele nuanţe dialectice... Capacitatea de a aprecia obiectiv valorile, orientările şi căutările creatoare, fără a opera cu mijloace extraliterare, precum şi de a nu cădea în apologeticele extreme – lauda excesivă şi tonul distructiv producător de şicane, - sunt factorii clasici ai unei critici sănătoase, realiste, constructive" [1, p.4].

Asemenea poziţii teoretice i-au servit, în faza de început a criticii sale, drept suport metodologic la determinarea dimensiunilor axiologice şi a specificităţii, originalităţii stilurilor de creaţie. La G. Meniuc, de exemplu, criticul aprecia, în primul rând, „meditaţia", „fervoarea intelectuală", „disciplina corespondenţei", „constructivitatea temeinică" [1, p. 152-154]. Axa universului poetic al lui V. Teleucă i se înfăţişa ca o insolită „vină", „răbdarea şi nerăbdarea", memoria ca „simţire imaginară", „tăcerea", ca „întoarcere în intimitate" [1, p. 156-158] – filosofem, spre care se va converti şi lirica din ultimele volume ale aceluiaşi poet – „Piramida singurătăţii" (2000) şi „Ninge la o margine de existenţă" (2002). Poezia lui L. Damian, ca să mai aducem un exemplu din acelaşi volum de studii, „este trăire, pură existenţă" şi „seamănă cu fiorul, cu stihia, cu ultimul prag al lucidităţii" [1, p. 169-170].

M. Cimpoi e un creator, de poezie şi de categorii estetice axiale noi. Domnia Sa a scris cea mai inspirată şi profundă monografie despre Grigore Vieru – „Întoarcerea la izvoare" (1985). De fapt, este o poezie a poeziei, în sensul că exegetul nu comentează lirica viereană, dar o rescrie. O rescrie, întreţinând cu autorul ei un dialog în limbajul „spontaneităţii creatoare" (A. Ţurcanu), al semnificaţiilor axiale. Un exemplu: atunci când poeziei i se interzicea expresia liberă, „dreptul la eroare" (N. Dabija), poetului Gr. Vieru nu-i rămânea decât să se îndrepte spre miezul incandescent al „trăirilor până la capăt". De aici şi categoria-metaforă a criticului: „preaplinul emoţional", care includea, de fapt, întregul univers al celor trăite de Gr. Vieru, adică totul. A vorbi în limbajul „preaplinului emoţional", însemna nu numai a te contopi cu poezia, dar şi a o promova, a-i absolvi nivelul ei axiologic, începând cu „homo ludens" şi terminând cu cel mai complex „timp intern".

Nefiind un doctrinar, Gr. Vieru îşi iniţiază paradigma, ca şi alţi şaizecişti basarabeni, în mod autarhic, din propriul fior, din reacţia primară la geneza şi metamorfoza lumii,

BDD-A6817 © 2012 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:22 UTC)

ca un „copil", fidel propriei inocenţe. Nu întâmplător prefaţatorul volumului *Taina care mă apără* (2008) intuia o asociere cu „tremurul" primordial al copilului din lirica lui A. Rimbaud, care se va manifesta sub zodia altei reacţii, una explozivă, antinomică. Firea fiinţială din poezia lui Gr. Vieru este una molcumă, reţinută în enigma genezei şi apare în lumina poeziei cu nimbul „auroral", cu „început de lume", pentru a avea curajul şi siguranţa de a aprecia această lume pe cont propriu. „Senzaţia de jilăveală sufletească" este tot un fel de metaforă eseistică „aurorală", menită să ne iniţieze într-un început al formării sensibilităţii poetului – o structură genetică evidentă şi respinsă, paradoxal, de unii cronicari [2, p. 74].

Un cuget cu un potenţial creator de excepţie îşi asumă obiectivele nu numai pe potriva capacităţilor sale creatoare, dar şi conform gustului estetic, chemării interioare. Exemplul cel mai strălucit în acest sens a fost şi continuă să fie marele Eminescu. Opera lui e o spărtură în infinitul mut al existenţei. Curajul lui Hyperion a făcut să dea glas Demiurgului, să incite filosofiile lumii: de la Schopenhauer la Kant şi de la Kant la Hegel sau neohegelianism. După G. Călinescu puţini s-au încumetat să reevalueze o asemenea structură metafizică, dar mite să o transcendă, să o „traducă" într-un limbaj de natură „lirosofică" sau „metapoetică", adică de o specifică originalitate eseistică, aşa cum o avem astăzi în fundamentalul eseu monografic „Narcis şi Hyperion" (1979, 1986, 1994) al academicianului Mihai Cimpoi.

În demersul său ştiinţific, criticul porneşte de la „voinţa de sinteză" a lui Eminescu – cugetătorul, iar „influenţele filosofice", cum precizează autorul într-un „Cuvânt de început", „putând fi uşor asimilabile pe axul contrapunctic al gândirii sale". Filosofemul contrapunctic eminescian este unul antinomic, situat între timpul interogativ şi un timp „axopoetic", „orlogiu scos din determinaţiile temporale".

Scopul savantului a fost să adâncească „perspectiva postsincronica" eminesciană, deci a influenţelor şi a conlucrărilor cu gânditorii lumii (perspectivă cu atâtea încercări contradictorii, exersată şi de alţi vizionari) şi „profilarea (formarea) mai pregnantă a personalităţii intelectuale a poetului".

Axiologicul capătă în studiul citat aspect panoramic sau de frescă critic-metapoetică, punctată pe centre sau nuclee vizionare active, distribuite ca nişte fascicole de iluminare a inefabilului lirosofic pe toată întinderea aserţiunii: de la modelarea canonică a eului romantic şi încadrarea lui în „timpul istoric" sau în cel „intraistoric", în reveriile-i narcisiace, fie în postură de Hyperion „naiv" cu „patrii imaginare", fie în sublima ipostază a conştiinţei de sine, extaziată, ca în „Odă în metru antic", şi până la o simbioză modernă, revăzută a „modului organic în care se întrepătrund Narcis şi Hyperion, unul dând glas nostalgiei după Cer şi altul – nostalgiei Pământului...".

O întreagă „odisiadă" metafizică radicalizată se declanşează între aceşti parametri. În spaţiul „iubirii" asistăm la o dramatizare a eului liric – categorie axială a liricii moderne, privind relaţia cu lumea şi, totodată, securizarea sinelui, „obsesia vieţii şi încercarea de a se elibera de monotonia singurătăţii, neputinţa de a identifica femeia cu nimbul ei de idealitate", în care eul poetic eminescian s-ar regăsi pe sine însuşi, acel sine ideal, contopit cu absolutul. Asemenea zbucium semimetafizicizat este văzut de critic în „lumina" unei „teatralităţi", înscenate de însuşi vizionarismul poetului, având tangenţe

BDD-A6817 © 2012 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:22 UTC)

şi cu alte spirite creatoare, inclusiv cu „inconsecvenţa lucidă" baudelairiană. „Monoteatrul" erotic va antrena cugetul poetic şi spre alte variate axe conceptuale, iniţiindu-ne în „timpul mecanizat" sau fizic, al repetabilităţii, al obsesiei „cercului", al „contopirii cu totul", cu divinitatea, într-un timp al integrării cu „apele" – expresie a Marelui Nimic, mai adăugându-se muzicalul, ca „undă" a existenţei, conceptul de om „cugetător organic", însuşi intelectul, ca axă raţională, ca la I. Kant, eul gânditor, ca temelie a cunoaşterii, în sfârşit, stoicismul eminescian în dreptul propriului eu, în opoziţie cu idealismul obiectiv hegelian – toate fiind privite prin prisma unei structuri metafizice de o plasticitate eseistică ispititoare şi inteligenţă filosofică cultivată.

De fapt, eminescianismul reprezintă centrul de referinţă dintotdeauna a criticului, modelul axiologic, fie că e vorba de contextul literaturii naţionale, fie că e preocupat de valorile perene universale. Minus cunoaşterea la L. Blaga, demiurgismul la T. Arghezi, antibaudelairismul la G. Bacovia sau geometrismul la I. Barbu, conştiinţa de sine a poeziei însăşi la N. Stănescu, precum şi alte esenţe axiale, sondate în studiile din volumul „Sfinte firi vizionare" (1995), ca şi „tăcerea" la Paul Valéry, „libertatea absolută a cuvântului" la Paul Éluard, „simţul acut al trecerii" la Nazâm Hicmet ş.a. din „Cicatricea lui Ulise" (1982) vor fi concordate, inevitabil, cu ontologismul eminescian, cu metafizica poetului nepereche. „Nu există în literatura română – remarcă exegetul, o poezie atât de intens ontologizată ca cea blagiană. Ontologizată este, bineînţeles, lirica eminesciană printr-o interogaţie susţinută asupra fiinţei, onticitate deosebită e înfăţişarea barbiană a figurilor spiritului pur, în dialogul înverşunat şi amar al lui Arghezi cu Dumnezeu sau în proiecţiile bacoviene ale târziului şi golului existenţial. Blaga ontologizează însăşi structura intimă a poeziei. Discursul poetic are, la fel, caracter procesional şi se transformă într-un ceremonial susţinut după legile minus – cunoaşterii, adică a sporirii misterului în ambele sensuri..." [3, p. 44].

Eminescu este calea sigură spre ieşire în cultura lumii, „căci, spune savantul într-un dialog cu profesorul chinez Ghe Baoţiuan, orice om, care vrea să ştie mai bine cultura lumii, ajunge odată ş-odată la El" [4, p. 273]. Însuşi eseistul, ca să fie mai convingător, de exemplu, în explicarea „agresivităţii", teribilismului lui Rimbaud, poet – copil, revine la conceptul axial de copilărie eminesciană: „Copilăria este starea ideală a umanităţii, vârsta ei de aur; este cunoaşterea auroralã, conştiinţa de sine în perfect echilibru". Eminescu impune copilăria „ca tărâm ideal al spiritului omului modern" [4, p. 59]. Tot astfel cum axiologicul eminescian va fi reeditat prin prisma brâncuşianismului. Viziunea cercului, provenită din elipsă sau parabolă rotundă, când „fiecare punct al infinitului devine un focar al eului", ar fi gestul romantic ce-i apropie pe Eminescu şi Brâncuşi" [5, p. 15], conchide gânditorul în articolul citat, după care va scrie şi o monografie, „Brâncuşi, poet al nesfârşirii" (Chişinău, 2001).

Academicianul Mihail Dolgan într-un studiu consacrat colegului său de breaslă menţiona între altele: „Configuraţia portretului interior al scriitorului ca individualitate creatoare, ca artist al cuvântului, cu întreaga lui gamă de mutaţii etice şi estetice, reprezintă partea cea mai tare a criticii lui M. Cimpoi, care se vrea a fi **totală** (subliniat de autorul citatului) prin atingerea unui echilibru (relativ) între tradiţionalism şi modernism, între analiza sincronică şi cea diacronică a literaturii concepute ca un tot întreg sistemic" [6, p. 376-377].

BDD-A6817 © 2012 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:22 UTC)

Conturul sediului interior al individualității creatoare, la care se referă autorul citatului, presupune atât laturile „vizibile", cât şi cele „invizibile" ale fenomenului literar, deci o incursiune ontologică în ultima analiză. Ea e posibilă doar fiind centrată pe o miză filosofico-estetică ce deschide spectrul generic, focarul „mutațiilor" şi pe care ochiul exegetic le infiltrează ca să ia decizia definirii, în mod autoritar, „ca un lup mândru, stăpân pe situația din pădure, şi conştient de misiunea sa de „sanitar", cum explica autorul „Duminicii valorilor" (1989) într-un interviu privitor la datoriile criticii literare.

În justificarea acestei decizii sau precizări îşi spune cuvântul talentul şi cultura, gustul intuiției. Cel mai convingător şi mai ilustrativ exemplu în acest sens e, bineînțeles, „O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia" (1996, 1997, 2002) care reprezintă, cum aminteam la început, o frescă axiologică, în care individualitatea creatoare e surprinsă în variatele ei „încheieturi" paradigmatice, afective, volitive, temperamentale, etice, estetice etc., din care se deduc coordonatele axiale ale creației autorului vizat, însoțite şi de o prezență de spirit referențial rafinat şi incitant. Câteva exemple. Poezia lui A. Păunescu e una „mesianică... ultrasentimentală, expresionist-vitalistă, gigantescă, absolvită de ambiguitatea etică şi «conştiința rea» [7, p. 292]. Designul axiologic al eului poetic din poezia lui N. Costenco i se conturează criticului astfel: „Tip sanguinic, vulcanic, cu reacții rapide, «hispanice», cu aere aristocratico-doctorale, pus pe şuete, care consumă repede tăriile, trădează un infernalism slav şi un sentimentalism dulce moldav – rezultat atavic al genealogiei mixte polono-româneşti, Nicolae Costenco stăruie în păstrarea basarabenismului ca *spiritus loci*, tinzând să fie un poet tipic al provinciei, al unui tărâm – crede el – «faustico-mistic»" [8, p. 247]. În sfârşit, evoluția axiologică de ansamblu a eului în configurația literaturii basarabene cunoaşte trei tipologii: „... Regimul sufletesc al literatorului basarabean este unul paradoxal, îmbinând tipul **naiv**, corespunzător unui **homo naturalis** (sau homo folcloricus în plan artistic), cu tipul **paroxistic** al exilatului care se află mereu într-o situație – limită, la ultimul hotar al stării poetice.

Complementar acestor două tipuri în fuziunea lor aparent ciudată, este cel de-al treilea tip frecvent: acela al unui **homo naturaliter cristianus**, care se impune odată cu poezia mesianică a lui Alexie Mateevici, se configurează pregnant în poezia de inspirație religioasă a lui Ion Buzdugan, Pan Halippa, Magda Isanos în anii '30-'40 ai secolului al XX-lea şi revine ca simbol al suferinței umane în genere şi al martirului Basarabiei, în poezia lui Grigore Vieru" [7, p. 12] (sublinierile aparțin autorului citatului). Exegetul defineşte profilul eului în limbajul axiologic ca pe o proprietate a spiritului său de creație. Nu întâmplător ca „tovarăş de idei" îl ia pe Baudelaire pe care îl citează în termenii cei mai semnificativi:

„Trebuie, pentru a interpreta bine opera, **să intri în pielea** făpturii create, să te pătrunzi adânc de sentimentele pe care le exprimă şi să te simți atât de bine încât să ți se pară că e opera ta proprie. Trebuie să-ți asimilezi o operă pentru a o exprima bine" (sublinierile aparțin autorului citatului).

Itinerariul de creație de la „Disocieri" şi până la „O istorie deschisă..." al criticului, istoricului literar, academicianului septuagenar Mihai Cimpoi îndreptățeşte cu prisosință dezideratele autorului „Florilor răului", de vreme ce în scrisul Domniei sale recunoaştem valorile literare româneşti şi cele universale ca pe nişte „opere proprii". Îi dorim şi în continuare putere de creație, mulți ani înainte, bucuria noilor revelații axiale.

BDD-A6817 © 2012 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:22 UTC)

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cimpoi M. *Focul sacru*. Chișinău: „Cartea moldovenească", 1975.

2. Cristea-Enache Daniel. *Funcția Vieru*. În: Grigore Vieru, poetul. Colecția Academica. Chișinău, Știința, 2010.

3. Cimpoi M. *Sfinte firi vizionare. Clasici români*. Medalioane literare. Alcătuire: Vlad Chiriac. Chișinău, CPRI „Anons S. Ungurean", 1995.

4. Cimpoi M. *Duminica valorilor*. Cicatricea lui Ulise, II Chișinău: Literatura artistică, 1989.

5. Cimpoi M. *Eminescu şi ideea nesfârşirii*. În: Viața Românească, anul XCVI, septembrie-octombrie, 2001, nr. 9.

6. Dolgan M. *Mihai Cimpoi, personalitate de primă mărime a criticii române*. În: Mihail Dolgan: *Polifonismul creativității* (*Conştiința civică şi estetică a poeziei*). Academia de Ştiințe a Moldovei. Institutul de filologie. Chișinău: „Tipografia Centrală", 2010.

7. Cimpoi M. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a III-a revăzută şi adăugită. Bucureşti: Editura Fundației Culturale Române, 2002.

8. Cimpoi M. *Istoria literaturii române din Basarabia* (Compendiu). Bucureşti, Litera Internațional, 2009.

BDD-A6817 © 2012 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:22 UTC)